

De Normandiërs

Levi Roach

De Normandiërs

De vergeten afstammelingen van de Vikingen

Vertaald door
Auke van den Berg
en Wilfried Simons

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 5231 7

© 2022 Levi Roach

© 2022 Nederlandse vertaling Ambo|Anthos *uitgevers*,
Amsterdam en Auke van den Berg en Wilfried Simons

Oorspronkelijke titel *Empires of the Normans*

Oorspronkelijke uitgever John Murray Press

Omslagontwerp Bart van den Tooren

Omslagillustratie © thedetailedhistory.com

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Inhoud

Voorwoord	9
Kaarten	14
1 Het begin: vreemde mannen uit een vreemd land, de Beneden-Seine, ca. 911-942	21
2 Consolidatie van een kolonie: Rollo's erfgenamen, Normandië, 942-1026	35
3 Koningin Emma, sieraad van de Normandiërs, Engeland, 1002-1042	44
4 Eduard de Belijder: een koning overzee, Engeland, 1041-1066	58
5 Willem I: een veroverende koning, Normandië en Engeland, 1035-1066	74
6 Hofpropaganda: pleidooi voor verovering, 1066-1084	95
7 Het tapijt van Bayeux: geborduurde geschiedenis, 1066-1097	104
8 Het lot van de Engelsen: van verovering naar kolonisatie, 1066-1084	115
9 Kerk en staat in veroverd Engeland: de romaanse stijl, 1066-1087	128
10 Kolonisatie van het zuiden: IJzeren Arm in Italië, ca. 1030-1045	140

11	Robert Guiscard: een gewiekste graaf, ca. 1040-1085	149
12	Onder Byzantijnse vlag: veroveringen in Klein-Azië, 1038-1077	167
13	Bohemund en de Balkan: 'een wonder om te aanschouwen', 1081-1085	180
14	De Eerste Kruistocht: beloften in het oosten, 1096-1108	190
15	Een brug te ver? Noord-Afrika, 1142-1159	209
16	Noord-Wales: een wolf in wolfskleren, 1068-1098	220
17	Zuid-Wales: er wordt een stempel gedrukt, 1068-1098	232
18	Iberië: 'Het ras van de Normandiërs verslapt nooit', 1147-1148	240
19	Schotland: vereerde gasten, 1072-1153	251
20	De macht achter de troon: Schotland onder Ada van Warenne, 1153-1178	263
21	Strongbow in Leinster: een mark innemen, 1167-1171	275
22	Hugo de Lacy: heer van Meath, 1171-1177	286
23	Het einde van een rijk? Jan en Normandië, 1204	299
24	'Wereldwonder': keizer Frederik II, 1198-1250	309
	De nalatenschap van de Normandiërs: een getransformeerd Europa	321
	Dankwoord	327
	Noten	329
	Illustratieverantwoording	368
	Register	369

Voorwoord

Toen de zeventienjarige Frederik II begin december 1212 Mainz binnentrok, werd hij begroet door een juichende menigte. Jarelang was de Duitse troon betwist door rivaliserende partijen. Nu leek de kroning door de jonge Frederik – ‘de jongen uit Apulië’, zoals zijn koosnaam luidde – de zaak te zullen beslechten. Frederik was chic gekleed: in bont en een zware mantel tegen de winterkou, waaraan hij niet gewend was. Hij werd de stad in geleid door de plaatselijke aartsdiaken, en de menigten weken voor hen uiteen. Hun bestemming was de grote kathedraal in het hart van de stad. Twee bisschoppen met relikwieën om hun nek wachtten Frederik daar op bij de grote koperen deuren. Toen voegde Siegfried, de aartsbisschop, zich bij hen en leidde de keizerlijke entourage naar binnen.

Terwijl de menigte naar binnen dromde, legde Frederik zijn wapens en mantel neer voor het altaar. Vervolgens strekte hij zich demonstratief uit op de grond in de vorm van het kruis, om goddelijke genade af te smeken. Alle bisschoppen en andere geestelijken deden hetzelfde, terwijl anderen in gezongen litanieën de bijstand van heiligen aanriepen. Toen Frederik weer was opgestaan, vroeg aartsbisschop Siegfried hem of hij bereid was de plichten te vervullen die op hem als koning rustten (om de kerk en zijn volk te verdedigen), wat Frederik grif bevestigde. Toen ze dit hoorden, lieten

alle aanwezigen luidkeels hun goedkeuring blijken: ‘Amen! Amen! Laat het zo zijn! Laat het zo zijn!’ Na nog een reeks gebeden bereikte de ceremonie haar hoogtepunt: Siegfried wijdde Frederik in met heilige olie en zalfde hem daarmee formeel tot koning. Vervolgens overhandigde hij Frederik de regalia, de symbolen van zijn ambt: het zwaard opdat Frederik de kerk zou verdedigen en de onrechtvaardigen zou tuchtigen, de ring als teken van christelijk geloof, de scepter en staf opdat hij rechtvaardig zou oordelen, en de kroon als teken van de glorie en heiligheid van zijn ambt. Na nog meer gebeden leidde Siegfried de gekroonde Frederik door het koor van het altaar naar de daar opgerichte troon. Hier sprak Frederik zijn kroningseed uit – zijn plechtige belofte om voor vrede en gerechtigheid te zorgen en gepaste barmhartigheid te tonen – alvorens de vredeskus te ontvangen van de aartsbisschop. Uiteindelijk besteeg hij de troon. Op de troon gezeten volgde Frederik met diepe voldoening de mis die nu volgde. Hij was als prins in Mainz gearriveerd, maar vertrok als gezalfde vorst. Frederik was nu koning bij de gratie Gods, heerser over de Duitsers (en toekomstig keizer van het Heilige Roomse Rijk).

Frederik was de laatste monarch uit een illustre geslacht dat terugging tot zijn grootvader, de legendarische Duitse keizer Frederik Barbarossa. Toch is de indruk van continuïteit bedrieglijk, want de jonge Frederik was niet echt Duits. In feite kende hij het land amper. Hij was een Italiaanse Normandiër (bekend als ‘de jongen uit Apulië’) die nooit eerder een voet ten noorden van de Alpen had gezet. En uit zijn bewind zou blijken dat Frederik veel meer schatplichtig was aan het Normandische zuiden dan aan zijn Duitse wortels. Want in de betrekkingen met zijn zoon en medekoning Hendrik (VII) zou Frederik er herhaaldelijk op aandringen ten noorden van de Alpen striktere Siciliaanse gebruiken in te stellen.

Frederik was niet de enige Normandische vorst. Engeland, het grootste deel van Wales en grote delen van Ierland – om nog maar te zwijgen van een aantal cruciale bezittingen in Frank-

rijk – stonden onder het gezag van de beruchte ‘Jan zonder Land’, een rechtstreekse afstammeling (in vrouwelijke lijn) van de grote Normandische conquistador Willem I (‘de Veroveraar’). Willem ‘de Leeuw’, die ten noorden hiervan al tientallen jaren koning was van de Schotten, was zelf voor driekwart Normandisch en werd gesteund door een grotendeels Normandische aristocratie. En in het Middellandse Zeegebied controleerde Frederik Sicilië en Zuid-Italië, terwijl bijna de helft van het Heilige Land in handen was van Bohemund IV van Antiochië, de achterachterkleinzoon van de beruchte Italiaans-Normandische huurling Bohemund van Tarente.

Met de kroning van Frederik hadden de Normandische macht en invloed hun hoogtepunt bereikt. In verschillende vormen waren de Normandiërs heel West-Europa en het Middellandse Zeegebied gaan domineren. Hun invloed kan moeilijk worden overschat: in Normandië hadden ze een nieuwe aristocratie en dynastie van heersers gebracht; in Groot-Brittannië en Ierland kastelen, een riddercultuur, romaanse architectuur en de Franse taal (die in Frederiks tijd nog altijd door aristocraten werd gesproken); in Zuid-Italië banden met Rome en de Katholieke Kerk; en in Duitsland een nieuwe houding tegenover orde en gezag. De Normandische verworvenheden waren echter ook opmerkelijk kwetsbaar. Want de Normandiërs vestigden zich in al die gebieden en namen lokale gewoonten over. Het resultaat was een wereld die herkenbaar Normandisch was, maar waarin de Normandiërs zelf zich sterk hadden aangepast. In het Middellandse Zeegebied identificeerden de Normandiërs zich allang als Sicilianen, Apuliërs en Calabriërs; op de Britse eilanden begonnen ze zich evenzeer als Engelsen en Schotten te beschouwen (zij het van het francofone aristocratische soort). Ze waren tegelijkertijd overal en nergens – een volk met een verheven verleden maar met weinig toekomst.

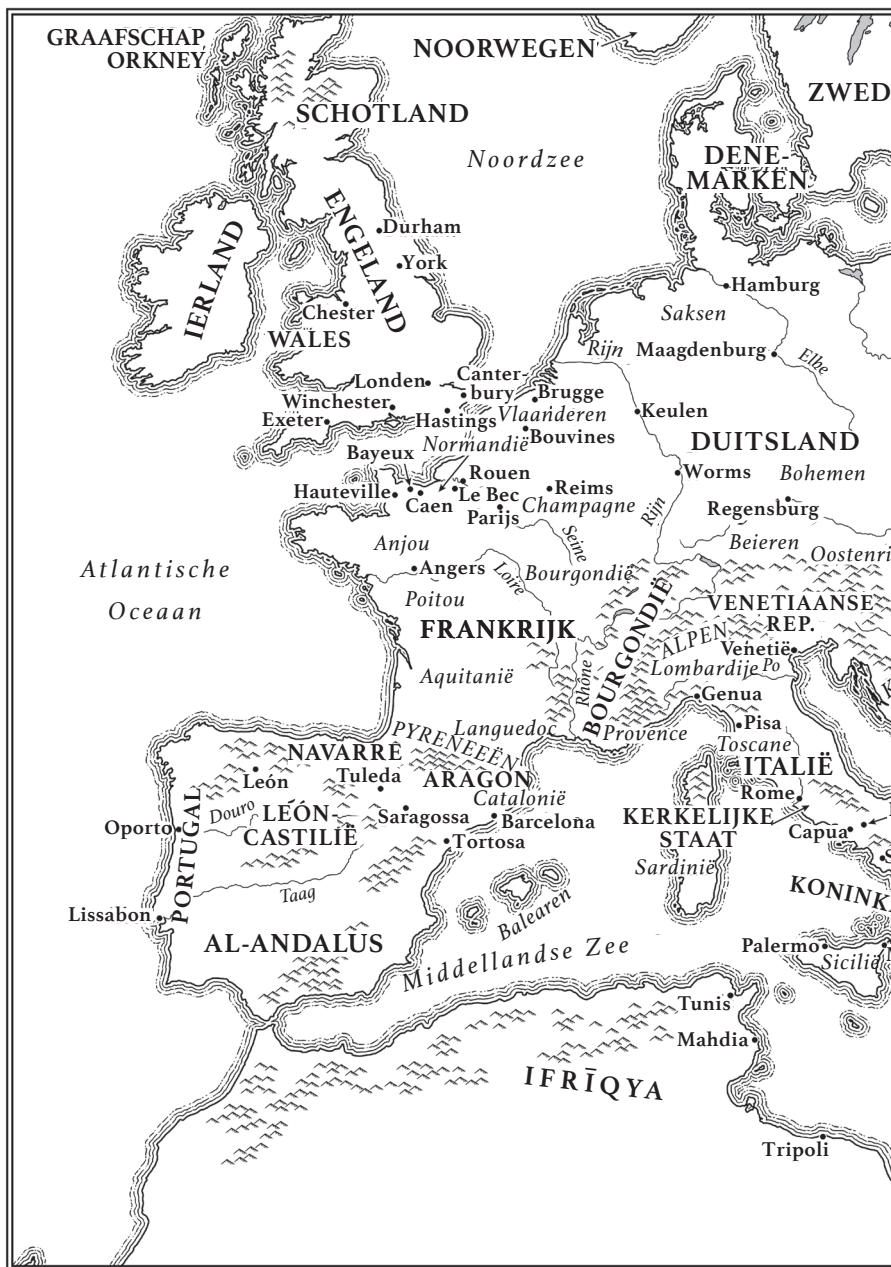
Tijdens die jaren van Normandische dominantie ontstond er voor het eerst een gemeenschappelijke Europese cultuur, en de

Normandiërs waren een essentieel onderdeel van dit proces.¹ Dankzij hen zouden de Britse eilanden en Zuid-Italië deel gaan uitmaken van (katholiek) West-Europa. En hun invloed bleef evenmin beperkt tot gebieden onder direct Normandisch bewind. De Normandiërs waren betrokken bij cruciale momenten gedurende de christelijke verovering van islamitisch Iberië. Ze vestigden kortstondig een koninkrijk in Noord-Afrika dat een bedreiging vormde voor de Fatimidische heersers van Egypte en de Almohadische krijgsheren in Marokko. En ze speelden een essentiële rol in de ineenstorting van het Byzantijnse gezag in Klein-Azië, gebeurtenissen die de weg vrijmaakten voor de Eerste Kruistocht.

Als afstammelingen van een paar scheepsladingen Vikingen die zich rond 911 aan de noordelijke oevers van de Seine hadden gevestigd, hadden de Normandiërs een lange weg afgelegd. Op de volgende bladzijden wordt geprobeerd inzicht te bieden in hoe ze dit met een combinatie van geluk, lef en vroomheid voor elkaar kregen. Het is een verhaal van ambitieuze avonturiers en woeste vrijbuiters, van vergaarde fortuinen en verspeelde koninkrijken. We beginnen bij de legendarische Rollo, wiens plundertochten aan de Seine het fundament legden voor wat het hertogdom Normandië zou worden. Daarna volgen we zijn afstammelingen en zien we hoe zij een machtspositie verwierven in Noord-Frankrijk en zich teweerstelden tegen dreigingen vanuit het naburige Vlaanderen en Anjou. In de jaren daarna zien we hen nog gedurfdere avonturen ondernemen, eerst in Engeland, waar Willem de Veroveraar een van de meest waardevolle kronen van Europa bemachtigde, en daarna in Zuid-Italië, waar de zonen van de verder obscure Tancred van Hauteville voor zichzelf een al even verheven koninkrijk schiepen. Vanuit deze nieuwe bases breidden de Normandiërs hun invloed nog verder uit: ze vestigden zich in Schotland en veroverden grote delen van Wales en Ierland. Nog spectaculairder, zij het kortstondig, was hun invloed op het oostelijke Middellandse Zeegebied, waar ze bijna het Byzantijnse Rijk ten val brachten. Tegen de tijd dat Frederik in de-

cember 1212 werd gekroond, hadden ze zelfs de volgende Duitse keizer geleverd. In een tijdperk waarin toch al grootse prestaties tot stand kwamen, blonken de Normandiërs vaak uit: hun kerken waren groter, hun leiders stoutmoediger, hun troepen feller. Dit is hun verhaal.

Het begin: vreemde mannen uit een vreemd land

de Beneden-Seine, ca. 911-942

Twee legers stonden tegenover elkaar aan weerszijden van de rivier de Epte in Noord-Frankrijk. De sfeer was gespannen. Aan de ene kant stond de hofhouding van de Franse (of West-Frankische) koning Karel de Eenvoudige, in gezelschap van zijn belangrijkste medestander, hertog Robert van Neustrië. Aan de andere kant stond het leger opgesteld van Rollo, de Vikingvrijbouter die de laatste jaren voor veel last had gezorgd langs de oevers van de Seine. Maar nu was alles gericht op eendracht. Kort daarvoor was Rollo door Robert verslagen toen hij probeerde Chartres in te nemen, een belangrijke kathedraalstad zo'n negentig kilometer ten zuidwesten van Parijs. Daarna had Karel diplomatieke contacten ingezet. Hij bood Rollo de hand van zijn dochter Gisla en kustgebieden in het noorden, op voorwaarde dat Rollo en zijn mannen beloofden zich in zijn dienst te stellen en het christelijk geloof aan te nemen. Dit was een zeldzame kans, en de Scandinavische krijgshoofd stemde gretig toe. Nu hoefde het pact alleen nog te worden geratificeerd – zo leek het althans.

Toen de troepen bij Saint-Clair-sur-Epte samenkwamen, zou Rollo de aartsbisschop van Rouen met een boodschap naar de Franse koning hebben gestuurd. De aartsbisschop liet Karel weten dat Rollo en zijn mannen niet langer alleen de gebieden accepteerden die hun waren toegewezen (die tussen Andelle en de zee), ze

eisten nu het volledige grondgebied tussen de Epte en de kust – een strook die ongeveer vijftig kilometer breder was. Dit zou van ieder ander als een pure schoffering zijn opgevat, maar werd met tegenzin geaccepteerd toen het van de machtige Rollo kwam. Robert van Neustrië, die bereid was als peetvader van de Vikingleider op te treden, gaf Karel in overweging dat hij de diensten van zo'n groot strijder niet zou verwerven zonder concessies te doen. En dus gaf de koning geleidelijk aan toe. Hij probeerde nog Rollo als alternatief Vlaanderen en Bretagne aan te bieden, maar Rollo hield voet bij stuk. Ten slotte ging Karel overstag – Rollo zou inderdaad het hele gebied tussen de Epte en de zee krijgen.

Uiteindelijk was Rollo bereid zich te onderwerpen. Hij legde publiekelijk zijn handen in die van de koning, als rituele daad van toewijding (of hommage, zoals het later bekend zou komen te staan). Geen van Rollo's voorgangers was bereid geweest zich op deze manier aan een ander te onderwerpen; maar geen van hen had ook ooit zo'n rijke beloning ontvangen. Toch verloor Rollo zijn trots niet. Hij weigerde als eerbetoon de voet van koning Karel te kussen, zoals gebruikelijk was. In plaats daarvan werd daarvoor een van Rollo's mannen gestuurd, maar zelfs die wilde zo ver niet gaan. In plaats van zich voorover te buigen om de voet van de koning te kussen, trok de brutale Viking Karels been oneerbiedig omhoog naar zijn gezicht, waardoor Karel achterover op de grond viel. De superioriteit van Rollo en zijn mannen over hun Franse tegenhangers had nauwelijks duidelijker kunnen worden geïllustreerd.

Althans, dat wil Dudo van Saint-Quentin, onze belangrijkste bron voor de eerste nederzettingen van de Noormannen, ons doen geloven.¹ Probleem is alleen dat Dudo dit meer dan negentig jaar na deze gebeurtenissen opschreef (hij voltooide zijn *Historia* halverwege de jaren tien van de elfde eeuw), en het valt vaak niet uit te maken waar de werkelijkheid ophoudt en Dudo's rijke fantasie begint. Om twee voorbeelden te noemen: Dudo duidt de aartsbisshop van Rouen aan als Franco, terwijl ten tijde van Rollo's ves-

tiging niet Franco maar een zekere Guy de aartsbisschop was; en Gisla zou – als ze al bestaan heeft – niet meer dan drie of vier jaar oud zijn geweest. Het is zelfs niet zeker dat deze overeenkomst in Saint-Clair-sur-Epte werd gesloten. De Epte vormde later de grens tussen Normandië en Frankrijk, en het Normandische hertogelijk gezag strekte zich waarschijnlijk pas in de jaren dertig van de tiende eeuw tot daartoe uit. Saint-Clair was in 942 het toneel van een belangrijke ontmoeting tussen Rollo's kleinzoon en de Franse koning – misschien heeft Dudo zijn verslag gewoon daarop gebaseerd.²

Helaas voor ons is Dudo bijna alles wat we hebben. Het is duidelijk dat er rond deze tijd een of andere overeenkomst met de Vikingen werd gesloten. Maar meer valt er moeilijk over te zeggen. Het gebrek aan belangstelling bij tijdgenoten voor de vroege Vikingnederzettingen is begrijpelijk. In weerwil van Dudo's beweringen was het pact van Saint-Clair niets bijzonders. De Vikingen (of Noormannen) waren tegen het einde van de achtste eeuw ten tonele verschenen, toen ze een reeks plundertochten ondernamen langs de onbeschermden kusten van Europa. Wat hen ertoe bracht hun fortuin overzee te zoeken is geen uitgemaakte zaak, maar wel is duidelijk dat daarvoor een aantal stimulerende omstandigheden waren. Binnen Scandinavië ontstonden nieuwe koninkrijken, waardoor er een aantal ontevreden plaatselijke stamhoofden (en hun mannen) overbleven die in dit proces aan het kortste eind hadden getrokken. Ook maakte de grotere zeevaardigheid buitenlandse avonturen gemakkelijker dan ooit. Voeg daarbij de politieke instabiliteit die in vele delen van Europa (met name op de Britse eilanden) heerste. In de tweede helft van de achtste eeuw namen de plundertochten in intensiteit toe (misschien al in de jaren zestig of zeventig) en liepen uiteindelijk uit op de verovering van grote gebieden in continentaal Europa en op de Britse eilanden.³

Tegen die achtergrond wekt het nauwelijks verbazing dat West-Europese heersers Vikingen voor hun eigen legers begonnen te werven. Dat voorkwam niet alleen een eventuele toekomstige drei-

ging, maar bood vaak ook de beste verdediging; het was een kwestie van een dief vangen met een dief. Toch waren de Noormannen er niet alleen op uit om snel geld te verdienen, en het werd al gauw gangbaar om land aan te bieden in ruil voor uitgebreidere diensten. Een bij uitstek populaire tactiek was om Vikinggroepen zich in kustgebieden te laten vestigen, zodat ze die tegen hun eigen landgenoten konden verdedigen.⁴ Op die manier werden delen van Vlaanderen weggeschonken. Het zou kunnen dat Karels pogingen om Rollo met dit gebied af te schepen door dezelfde gedachte waren ingegeven.

Rollo zelf was wellicht uit Noorwegen afkomstig, en begon zijn loopbaan als onderdeel van het 'grote Vikingleger' dat in de jaren zestig en zeventig van de negende eeuw grote delen van Engeland veroverde. Bij de vroegste fasen van deze veroveringen was hij waarschijnlijk niet aanwezig. Maar hij had zich zeker bij de strijdmacht aangesloten toen die zich begin jaren tachtig van Engeland naar Noord-Frankrijk verplaatste, en in 885 en 886, tijdens het befaamde beleg van Parijs, was hij erbij. De toekomstige hoofdstad van Frankrijk hield stand, maar elementen van het leger liepen vervolgens een groot deel van Bretagne en de noordelijke Seine onder de voet. Rollo was een van de leiders die zich aan de Seine vestigden.

Zonder meer gedetailleerde bronnen is de precieze aard van Rollo's activiteiten in die jaren moeilijk te achterhalen. Archeologen laten zich er soms toe verleiden vroege bewijzen van Scandinavische vestiging in het toekomstige Normandië in verband te brengen met Dudo's sterke verhalen over Rollo's wapenfeiten in de jaren negentig van de negende eeuw, en schetsen een gedetailleerd beeld van de vroege groei van de nieuwe Vikingmacht. Maar voorzichtigheid is geboden als het Dudo's levendige (maar duidelijk gefantaseerde) verhalen betreft.⁵ Waarschijnlijk waren Rollo en zijn leger al vóór hun pact met Karel rond 911 actief aan de Beneden-Seine, en hadden ze zich er wellicht zelfs al gevestigd. Op enig moment werden deze invasies geformaliseerd door een

overeenkomst met koning Karel (misschien in Saint-Clair). Ons vroegste zekere bewijs hiervan is niet afkomstig van Dudo, maar van oorkondes (juridische documenten waarmee land of rechten worden verleend) die waren uitgegeven in naam van koning Karel.⁶ De eerste daarvan, uit 905, onthult dat de kerngebieden van wat Normandië zou worden nog in koninklijke handen waren, aangezien Karel toen elf horigen in Pitres (even ten zuiden van Rouen) toekende aan zijn kanselier, een man genaamd Ernestus. Er zijn echter tekenen dat het gebied al onder druk stond. Het jaar daarop staat in een andere oorkonde vermeld dat de monniken van Saint-Marcoulf in het westen van het latere Normandië de relikwieën van hun patroonheilige Marculf hadden verplaatst naar Corbény (even ten noorden van Reims) vanwege aanvallen van de heidenen (waarmee Vikingen werden bedoeld). Kennelijk lieten de Noormannen hun aanwezigheid voelen, en waarschijnlijk bevonden Rollo en zijn trawanten zich onder hen. De situatie was echter allesbehalve catastrofaal, want de oorkonde zinspeelt ook op de mogelijkheid van Marculfs terugkeer.

Het belangrijkste document is een oorkonde uit maart 918 ten gunste van het Parijse klooster van Saint-Germain-des-Prés, waarin Rollo's pact met koning Karel wordt vermeld. Hierin worden aan Saint-Germain de gronden toegekend van de kleinere religieuze gemeenschap van La Croix-Saint-Ouen, gelegen aan de Eure in het huidige La Croix-Saint-Leufroy, 43 kilometer ten zuiden van Rouen. De reden hiervoor was dat La Croix, net als Saint-Marcoulf, zoveel te lijden had van zijn Vikingburen (de oorkonde spreekt dramatisch van 'de woestheid van de heidenen') dat zijn positie niet langer houdbaar was. De landerijen van La Croix werden daarom toegewezen aan de abdij van Saint-Germain, die op veilige afstand in Parijs lag. Maar er wordt wel een belangrijk voorbehoud gemaakt. Koning Karel kent niet alle landerijen van La Croix toe aan het Parijse klooster, maar alleen die welke niet lagen in 'dat deel van de bezittingen van de abdij dat we hebben toegekend aan de Noormannen van de Seine, namelijk Rollo en

zijn volgelingen, voor de bescherming van het rijk'. Kennelijk waren de Vikingen inmiddels een vaste factor aan de Beneden-Seine – en binnen hun domeinen gold de koninklijke wet niet.

Begin 918 was op die manier een aanzienlijk deel van wat Normandië zou worden aan Rollo en zijn mannen afgestaan. En hoewel Dudo het doet voorkomen alsof de koning en zijn belangrijkste medestrijder Robert van Neustrië hierbij in perfecte harmonie samenwerkten, was de realiteit ongetwijfeld gecompliceerder. Dudo schreef dit in een tijd dat Roberts afstammelingen een koninklijke status hadden verworven met steun van Rollo's erfgenamen, die in de tussenliggende jaren meermalen hun kant hadden gekozen in geschillen tussen facties. Voor Dudo was het handig om te doen alsof de families van meet af aan bondgenoten waren geweest. In werkelijkheid was de vestiging van Rollo destijds in het nadeel van hertog Robert. Meer dan een halve eeuw hadden Robert en zijn familie de Neustrische mark gedomineerd, een groot gebied in Noordwest-Frankrijk. Rollo's territoria werden daar rechtstreeks van afgehaald, en het valt moeilijk te geloven dat de hertog daar blij mee was – laat staan dat hij degene was die de koning overhaalde het land te schenken (zoals Dudo ons wil doen geloven). De oorkonde van La Croix bevestigt dit. De abdijen van La Croix en Saint-Germain stonden allebei onder controle van Robert, en de hele transactie is een vorm van schadebeperking voor de hertog: hij kent de bezittingen van een onbeschermd abdijs toe aan een andere, veiligere abdijs.

Politiek was Karels pact met Rollo een succes. Rollo's Noormannen bleken niet alleen een effectief afschrikmiddel tegen andere Vikinggroepen, ze waren ook solide bondgenoten in de moorddadige politiek van het tiende-eeuwse Frankrijk. De grootste bedreiging voor Karel werd gevormd door hertog Robert, wiens oudere broer in de jaren negentig van de negende eeuw korte tijd koning was geweest. Daarom liet Karel Rollo en zijn mannen zich op Roberts grondgebied vestigen, en die bleven Karel in de daaropvolgende jaren steunen. Een cruciaal moment deed zich eind 922,

begin 923 voor, toen Robert in opstand kwam en de kroon voor zichzelf opeiste. En hoewel Robert in 923 in de strijd bij Soissons sneuvelde, triomfeerde zijn partij en nam Karel uiteindelijk gevangen. Hierdoor erfde Roberts schoonzoon, hertog Raoul van Bourgondië, de Franse troon. Op dat moment riep Karel zijn Vikingbondgenoten te hulp. Rollo nam gretig de wapens op in naam van de afgezette vorst. Maar Karels strategie keerde zich tegen hem, want Rollo wist hem niet te bevrijden en door zijn interventie verzuurde de relatie van de koning met zijn Franse onderdanen nog meer. Een pact met heidense Vikingen was ook in goede tijden populair, en de herinneringen aan de door Rollo en zijn mannen aangerichte schade waren nog vers.

Terwijl Karel dus weinig was opgeschoten met de samenwerking, wist Rollo op zijn beurt van de daaruit voortvloeiende onrust te profiteren. Onze belangrijkste bronnen hier zijn de *Annalen* van Flodoard, een uit die tijd stammend document uit het nabijgelegen Reims. Daarin wordt Rollo aangeduid als de ‘vorst van de Noordmannen’ (*princeps Nordmannorum*), een toespeling op het eerder met Karel gesloten pact – een pact dat naar de (nogal tendentieuze) bewering van de tegenstanders van de koning door Rollo was geschonden toen hij de koning te hulp kwam, aangezien dit tegen de wil van de nieuwe koning Raoul gebeurde. Dit is een duidelijke verwijzing naar Rollo’s oorspronkelijke kolonisatie in ca. 911, die zowel in de oorkonde van 918 als in Dudo’s verslag wordt vermeld. Rollo en zijn mannen werden echter niet louter door loyaliteit gedreven. Want Flodoard verklaart ook dat Karel Rollo in dit verband ‘een strook land’ beloofde, een formulering die waarschijnlijk verwijst naar een uitbreiding van de oorspronkelijke nederzetting. Toen Raoul later, in 924, vrede sloot met Rollo, moest hij hem in elk geval afkopen met Maine en de Bessin in het westen.⁷

De daaropvolgende jaren vond verdere uitbreiding plaats van de nieuwe Vikingstaat aan de Seine. Rollo werd in 925 verslagen door de bondgenoten van Raoul, maar in 933 bevond zijn zoon Willem

‘Langzwaard’ zich in een positie om verdere concessies af te dwingen. In ruil voor Willems onderwerping aan hem stond Raoul nu oostelijk Bretagne (kennelijk de Cotentin en de Avranchin) aan de Normandische hertog af. Langzaam maar zeker begon het grondgebied onder controle van de Noormannen bij de Seine de vorm aan te nemen van het toekomstige hertogdom Normandië. Langzaam maar zeker begonnen de heidense Noormannen christelijke Normandiërs te worden. Het zou echter nog vijftig jaar bloed en zweet kosten voordat dit proces was voltooid.

Flodoards verslagen en Karels oorkondes bevestigen Dudo’s reëlas in grote lijnen, maar ze leggen er ook de tekortkomingen van bloot. Volgens Dudo kwam het hertogdom Normandië als een Athene ter wereld, volledig gevormd uit de hoofden van Rollo en Karel. Maar de oorspronkelijke nederzetting was veel kleiner dan Dudo ons wil doen geloven en bereikte haar definitieve afmetingen op zijn vroegst in de jaren dertig van de tiende eeuw. In zijn *Geschiedenis van de kerk van Reims* vermeldt Flodoard (een waarnemer uit dezelfde tijd die weinig reden had om ons hier te misleiden) dat de oorspronkelijke concessie uitsluitend betrekking had op Rouen en de *pagi – pagus* is een plaatselijk Frans bestuursdistrict – aan de noordkust en rond de stad (Talou, Caux, Roumois en delen van de Vexin en Evreux). Dit komt overeen met andere bronnen die aangeven dat het hertogdom geleidelijk aan uitdijde vanuit Rouen en omgeving.⁸

Zulke bronnen kunnen licht werpen op onderwerpen waaraan Dudo geen aandacht heeft besteed, maar ze vertellen weinig over de grimmige realiteit van de vroege kolonisatie. Hier komt de studie van plaatsnamen (toponymie) goed van pas. Mensen duiden nieuwe nederzettingen en landschapskenmerken vaak aan in hun moedertaal, en het turven van de aanwezigheid van Scandinavische naamvormen is een handige manier om de aard van de vroege Scandinavische aanwezigheid in te schatten. Er is in het toekomstige Normandië een aanzienlijk aantal plaatsnamen van Scandinavische oorsprong te vinden, in scherpe tegenstelling tot